

УДК 327

УКРАЇНА В ЕКСПАНСІОНІСТСЬКИХ ПЛАНАХ ФАШИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ: ВИТОКИ, ТРАНСФОРМАЦІЯ, СУТНІСТЬ

Олександр УТКІН

доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу військової історії ННДІУВІ

Анотація. У статті розкриваються основні причини наступу середньовічних рицарів на Схід з метою завоювати багаті східнослов'янські землі шляхом закріпачення місцевого населення, його окатоличення, впровадження своїх законів, мови, культури і релігії. В багатьох битвах шведські, німецькі та інші рицарі-завойовники, яким активно допомагали сильні західноєвропейські держави, потерпіли поразку, але експансіоністські плани захоплення нових територій на Сході, зокрема Прибалтики, України й Кавказу, розвивала Пруссія, об'єднавши німецькі землі. Вона прагнула перетворити свою державу у велику потужну Німецьку імперію. Таку політику «натиску на Схід» пропитували лідери Пангерманського союзу та III рейху. Керівництво нацистської Німеччини висувало ідею відторгнення України від Радянського Союзу і перетворення її в німецьку колонію.

Ключові слова: Русь, Україна, Росія, Німеччина, Пангерманський союз, нацизм.

УКРАИНА В ЭКСПАНСИОНИСТСКИХ ПЛАНАХ ФАШИСТСКОЙ ГЕРМАНИИ: ИСТОКИ, ТРАНСФОРМАЦИЯ, СУЩНОСТЬ

Александр УТКИН

доктор исторических наук, профессор,
заведующий отделом военной истории ННИИУВИ

Аннотация. В статье раскрываются основные причины наступления средневековых рыцарей на Восток с целью завоевать богатые восточнославянские земли, укрепостить местное население путем внедрения своих законов, языка, культуры и религии. Во многих битвах шведские, немецкие и другие рыцари-завоеватели, которым активно помогли сильные западноевропейские государства, потерпели поражение, но экспансионистские планы захвата новых территорий на Востоке, в частности Прибалтики, Украины и Кавказа, развивала Пруссия, объединив немецкие земли. Она стремилась превратить свое государство в большую мощную Немецкую империю. Такую политику «натиска на Восток» пропагандировали лидеры Пангерманского союза и III рейха. Руководство нацистской Германии выдвигало идею отторжения Украины от Советского Союза и преобразования ее в немецкую колонию.

Ключевые слова: Русь, Украина, Россия, Германия, Пангерманский союз, нацизм.

UKRAINE IN EXPANSIONISTIC PLANS OF FASCIST GERMANY: SOURCES, TRANSFORMATION, ESSENCE

Oleksandr UTKIN

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of Department of Military History of NRIUSWH

Annotation. *In the article author examined main reasons of attacks of medieval knights on the East with the purpose to conquer rich Eastern-Slavic lands through enslavement of local population, its conversion into Catholicism, implement of their laws, language, culture and religion. In many battles Swedish, German and other knights-conquerors supported by strong West European countries were defeated, however Prussia developed expansionistic plans of conquest of new territories on the East, in particular Baltic countries, Ukraine and Caucasus through union of German lands. It aimed to turn itself into the big and strong German Empire. The policy of «East attack» was propagated by leaders of the Pan-Germanic Union and the Third Reich. Nazi German's leadership promoted idea of rejection of Ukraine from the USSR and its transformation into German colony.*

Key words: Rus, Ukraine, Russia, Germany, Pan-German union, Nazism.

Питання експансіоністської політики Німеччини, військових походів західноєвропейських рицарів на землі слов'ян, які мешкали на сучасних територіях України, Білорусії, ряду областей Росії, багатопланове, недостатньо вивчене й актуальне. Його важливі аспекти розкрито в роботах українських, російських та інших дослідників. Ранній період агресивних війн проти східних слов'ян вивчали російські науковці В.Хвостов, А.Шишов, які аналізували мету військових походів рицарів на схід, форми і методи їх боротьби, залучення до неї католицького духовенства, що благословляло на загарбання слов'янських територій, окатоличення місцевого населення та його закріпачення. Період пізнього середньовіччя частково висвітлюється в працях українських дослідників І.Кулініча, М.Грушевського, Н.Швагуляка, а також російських виданнях «История дипломатии» та «Военная история России». Ця група науковців вивчила великий фактичний матеріал і зробила обґрунтований висновок, що «політика натиску на Схід» продовжувалась і зводилась до економічного закабалення України.

Значно більше уваги дослідники приділяють аналізу експансіоністських концепцій вчених і політиків Пруссії та Німеччини щодо вирішення

«українського питання» у XVIII – XX ст. Роботи А.Гуральського, Г.Заставенко, В.Дашичева, І.Кулініча, І.Файнгара, Н.Швагуляка присвячені критичному висвітленню таких питань, як формування німецького націоналізму, монополістичного капіталу та його впливу на розвиток економіки України, поширення загарбницьких планів фашистів про колонізацію українських територій як житниці III рейху. Науковці зазначають, що співпраця українських націоналістичних формувань з нацистськими лідерами загалом не передбачала утворення самостійної України. В цілому названа проблема потребує дальшого глибокого вивчення.

Слов'янські землі з давніх часів привертати увагу різних завойовників, які добре знали багатства природи, тваринний і рослинний світ цих територій, наявність тут хутрового звіра, значної кількості риби в місцевих річках. Слов'яни, проживаючи на величезному лісостеповому просторі Східної Європи, займалися землеробством, скотарством, різними промислами, торгівлею. Економічний розвиток слов'ян, нові відносини між людьми знайшли концентроване відображення в містах – центрах жвавої торгівлі, ремісництва, які мали ряд захисних споруд у разі ворожого нападу. Разом з тим ці міста як

важливі військово-стратегічні позиції, зосереджуючи релігійне життя на чолі з церковними ієрархами, уособлювали культурні досягнення, розквіт мистецтва, літописання і грамотності людей, що сприяло зростанню економіки східнослов'янських земель та становленню їх державності.

Східні слов'яни Русі і народи Східної Прибалтики, що підтримували між собою торгово-економічні зв'язки, в кінці XII – першій половині XIII ст. зазнали нападу рицарів-хрестоносців, які передбачали захоплення цих територій. Німецькі та скандинавські держави (шведи, данці), підтримувані католицькою церквою, під приводом хрещення місцевих язичників займалися експансіоністською політикою, втілюючи її в життя жорстокими методами насильства над людьми. Зміцнення загарбницьких позицій здійснювалося шляхом будівництва опорних пунктів – фортець і замків, знищення та закріпачення населення, впровадження своїх законів, мови і культури. Такі плани і дії агресорів отримали назву політики «натиску на Схід». Знарядям реалізації цієї політики в боротьбі з прибалтійськими народами став рицарський Орден мечоносців, утворений 1202 р. Члени ордену носили білі плащі з нашитими на них зображеннями меча і хреста.

На прибалтійських землях загарбницьку політику вели рицарі Тевтонського ордену, що прийшли із Західної Європи в Східну Пруссію (1226 р.) і частково знищили та вигнали до Литви і Новгородської землі пруссів. Виступаючи проти агресорів, прибалтійським народам допомагали російські дружини (у 1209, 1210, 1212, 1216, 1217, 1221 роках). Політична і військова роздробленість

Русі, обмежені можливості окремих князівств сформувати потужні сили протидії наступу хрестоносців розвивали у них віру в можливість успішного підкорення східнослов'янського населення і панування на їхніх землях. Незважаючи на героїзм і мужність російсько-естонської дружини на чолі з князем В'ячко, що захищала м. Юр'єв, хрестоносці взяли місто і спалили його, що означало реальну можливість загрози російським містам Пскову і Новгороду. Знаючи про прагнення рицарів захопити слов'янські землі, новгородський князь Ярослав Всеволодович розбив мечоносців поблизу Юр'єва 1234 р. Через два роки великої поразки рицарям завдав об'єднаний загін литовців і земгалів у битві при Саулі, повністю знищивши його військові формування. Мечоносці, що залишилися в живих, увійшли до складу Тевтонського ордену, який розташовувався в Східній Прибалтиці і отримав назву Лівонський орден (1237–1562 рр.) [3, 87].

Рицарів, вірних політиці «натиску на Схід», відчутно підтримував Папа Римський Інокентій IV, який намагався створити могутню військову коаліцію із членів ордену, феодалів Швеції та Данії, воїнів єпископів Риги і Дерпта для інтервенції на новгородські та псковські землі, не розорені монголо-татарськими завойовниками. Німецьким хрестоносцям допомагали шведські війська, плануючи захопити Неву і фортецю Ладугу з метою закрити вихід новгородців у Балтійське море. У складній обстановці новгородський князь Олександр Ярославович діяв сміливо і рішуче. Його дружина таємно підійшла до табору шведів на Неві і завдала потужного удару противнику. Російське військо здобуло

повну перемогу. Розгром шведів на Неві мав важливе військово-політичне значення, оскільки з об'єднаних німецько-шведських військ випали добре озброєні шведські формування. Це послабило сили агресії і свідчило про можливість успішного відбиття наступу хрестоносців, хоча останні за допомогою групи бояр-зрадників захопили Псков і встановили в ньому владу ордену.

Підбадьорені таким успіхом хрестоносці, знаючи про те, що новгородський князь Олександр Ярославович, посварившись з боярами, виїхав до Переславля-Заліського, захопили частину новгородських земель і на узбережжі Фінської затоки створили свій опорний пункт, почали грабувати села, підійшли до Новгороду. На прохання новгородців князь повернувся на князювання. Зібране ним військо вирушило до м. Копор'є і штурмом взяло його, що забезпечувало тил і фланг росіян і не давало можливості об'єднати в єдине угруповання німецькі та шведські формування. Однак головні сили хрестоносців не були розбиті. Тому Олександр Невський закликав на допомогу володимиро-суздальську дружину на чолі зі своїм братом Андрієм. Взимку 1241–1242 рр. новгородсько-володимирське військо здійснило швидкий перехід, перекрило всі дороги з Лівонії на Псков і в результаті штурму звільнило російське місто. У подальші роки для Пскова найбільш жорстокими облогами були 1269, 1274, 1299, 1363, 1407 і 1408 роки, коли до російської фортеці підступали німецькі рицарі Лівонії [21, 21]. Отримавши гідну відсіч від росіян, ордені почали об'єднувати всі свої сили для боротьби з Новгородом, залучили рицарів із Данії, єпископств, їх васалів, загопи естів, лівів та інших

етнічних утворень – всього до 20 тис. осіб. Основу їх військової сили становили важкоозброєні воїни-рицарі на конях. Рицарські формування служили бойовим аргументом східної політики лівонців, хоча їхня піхота особливої військової виучки не мала.

Битва між російськими полками і військами Лівонського ордену – найбільша в період феодалної роздробленості – відбулася 5 квітня 1242 р. на льоду Чудського озера. Бойові порядки росіян, створені Олександром Невським, давали змогу вирішувати самостійні тактичні завдання, маневрувати силами в ході битви, впливати на його результати шляхом нанесення ударів по флангах і тилу противника, реальної можливості його оточення і знищення. Під час бою оточені важкоозброєні рицарі, що зібралися на невеликому льодовому просторі, почали провалюватися під крихкий лід. Виникла паніка, і вони кинулися тікати з поля бою. У короткому запеклому бою війська Лівонського ордену були повністю розгромлені, загинуло близько 500 рицарів, у тому числі 50 з них потрапили в полон. Такі втрати в ті роки вважалися величезними, а перемога російського воїнства ліквідувала небезпеку завоювання північно-західної Русі, призупинила наступ хрестоносців на Схід. Тут успішно захищала російські землі Новгородська республіка. За період з 1242 р. до 1446 р. (своєї державної самостійності) Новгород 26 разів воював зі Швецією, 11 разів – із Лівонським орденом, 14 разів – з Литвою і 5 разів – з Норвегією. Протягом цього часу Новгород жодного разу не знав ворога у своїх стінах і майже не бачив його під ними. Але Псков, Изборськ, Копор'є, Ладога, Корела, Ямгород та ін. десятки разів

знавали ворожих нападів, витримували запеклі облоги і піддавалися руйнуванню [21, 18].

Захист своїх територій мав важливе значення для подальшого розвитку російської державності, оскільки здійснювана рицарями політика «Дранг нах Остен» передбачала повне панування на захоплених слов'янських землях за допомогою жорстокої системи морального і фізичного знищення і поневолення, зокрема окатоличення, населення, втрати національної самостійності, роз'єднання великих князівств на дрібні і слабкі утворення. Східній політиці шведських та німецьких феодалів Олександр Невський протиставив ідею об'єднання російських земель із зростаючим військово-економічним потенціалом, припинення князівських протистоянь, а у військово-мистецтві він використовував широкі стратегічні задуми і високий бойовий дух воїнів, активність, наступальність і стрімкість бойових ударів.

Німецькі експансіоністські формування хрестоносців та інших завойовників хоча і отримали сильну відсіч із боку слов'ян у XIII ст., проте не відмовилися від захоплення східних земель і в наступні періоди, їхні послідовники вбачали в політиці «Дранг нах Остен» реальні можливості розширити свою територію і багатства [4, 580]. Чергову невдачу хрестоносці зазнали в битві під Грюнвальдом (1410 р.), де їм протистояли об'єднані сили поляків, литовців, українців, білорусів, росіян і чехів. Значення битви полягало в демонстрації сили слов'янських народів, здатних спільними зусиллями зупинити агресора, завдавши Тевтонському ордену важкої поразки, яка згодом привела до його розпаду. Протягом тривалого періоду в XVI ст. Росія вела

напружену війну з Лівонським орденом за вихід до Балтійського моря. Хоча цієї мети вона не досягла через втручання в боротьбу сильних західноєвропейських країн і ведення бойових дій на кількох напрямках. Важливим результатом війни було знищення Лівонського ордену, що постійно погрожував російським землям [3, 134].

Наприкінці XVIII ст. пруські феодали мріяли про захоплення польських і українських земель, вважаючи Україну найбагатшою частиною Російської імперії. Цю мрію вони вирішили здійснити в роки, коли Росія вела війну з Туреччиною (1787–1791 рр.) і Швецією (1789–1790 рр.), і росіяни не змогли б захистити відторгнення Польщі і включення її до складу Пруссії. Честолюбивий канцлер Герцберг, який вигадував складні і заплутані прийоми територіальних приєднань і обмінів за рахунок інших держав, слухняна йому прусська дипломатія шукали прихильників своїх планів у польському середовищі, і в 1790 р. пруський король Фрідріх Вільгельм II підписав прусько-польський оборонний союз [10, 422]. Пруські політичні діячі вели переговори з частиною українського дворянства, незадоволеного колонізаторською політикою Катерини II, її прагненням посилити кріпосницьку систему і ліквідувати пільги українських поміщиків, а також знищити Запорозьку Січ та секуляризувати монастирські землеволодіння. Ліберально налаштований граф В.Капніст під час зустрічі з канцлером Герцбергом у Берліні (1791 р.) говорив про можливу підтримку Пруссією боротьби українського дворянства проти Росії за відновлення в Україні старого козацького ладу [6, 482–483].

Пруссія, поступово посилюючись, почала об'єднувати німецькі землі, розвивала анексіоністські плани захоплення нових територій на Сході, обґрунтовуючи це теоріями, розробленими німецьким економістом Ф. Лістом, бароном А. Гакстгаузенем, філософом Е. Гартманом та ін. Ф. Ліст, розвиваючи свою потаємну мрію про переростання Пруссії в світову державу, вважав за доцільне створити потужну територіально-економічну базу у формі «Серединної Європи» під егідою Німеччини. До її складу могли увійти землі у напрямі Балкан, Малої Азії, району Чорного моря, України та Кавказу [8, 8]. Про необхідність захоплення України і Прибалтики говорив барон А. Гакстгаузен, що здійснив у 1843 р. подорож по Росії. На його думку, Україна більше відноситься до Західної Європи, ніж до Росії. Оскільки українцям властиві особливості економічного життя, культури і наявність величезних багатств, український плацдарм надалі можна використовувати для протидії Росії. Пропаганда цих положень в роки становлення сильної Пруссії впливала на розвиток мілітаристських планів буржуазії, формування громадської думки та політики щодо України. Ці ідеї, підходи до обґрунтування захоплення нових земель панували в суспільно-політичному житті Німеччини, популяризувалися в роботах А. Шумана, К. Франца напередодні і в роки франко-пруської війни (1870–1871 рр.). У них розвивався дух расизму та людиноне-нависництва, поставала необхідність витіснити Росію за Двіну і Дністер. Поступово формувалося гасло «Німеччина понад усе»!

Основу міфу німецької обраності, всесвітньої німецької місії становив

принцип спільності походження німців. Новаліс у книзі «Європа чи християнство» (1799 р.) говорив про те, що призначення Німеччини полягає у відновленні релігії, яка об'єднає всі нації, і в поверненні християнству його колишньої слави. Він вважав, що Європа вижила з допомогою т.зв. «німецької впадоби», а Німеччина йде попереду інших народів, має великі культурні досягнення і з часом отримає величезні переваги. Інший вчений, зокрема Ф. Шлегель, у роботі «Дослідження мови і мудрість індіців» (1808 р.) здійснив антропологічний поворот про спільність мови до спорідненості раси. Він надихнув молоду Німеччину на міф про арійську расу, хоча сам не дотримувався «германоманії» [16, 357]. Протягом ХІХ ст. поступово змикалися, з одного боку, націоналізм, консерватизм, мілітаризм, расизм, а з другого – інтернаціоналізм, лібералізм, демократизм, пацифізм і антирасизм [16, 93].

Поширення і зміцнення націоналізму, расизму у суспільній свідомості зовсім не розглядалися політиками як небезпечні омани, здатні в разі їх реалізації привести країну до національної катастрофи. Ті політичні діячі, які повністю або частково підтримували теоретичні висновки вчених, сприяли їх втіленню в життя, використовуючи при цьому різні міжнародні події, зокрема російсько-німецькі зв'язки. Відносини Росії з Німеччиною ускладнилися в 1880–1890 рр., коли канцлер О. Бісмарк, виконуючи волю прусського юнкерства, ввів високі тарифи на імпортований з Росії хліб, закрив доступ на німецький грошовий ринок. Росія, у свою чергу, підвищила тарифи на німецькі вироби, бойкотувала німецькі порти, шукала вихід із такої ситуації шляхом зближення

з Францією. В унісон німецькій політиці О. Бісмарка його однодумець воєнничий філософ Е. Гартман розвивав ідеї повного знищення слов'ян у межах Німеччини, ведення війни проти Росії і розчленування її на три частини: західну – по Віслу і Німан – з литовсько-польським і німецьким населенням; південну – між Дністром і Двіною, з одного боку, і Доном та Волгою – з українським населенням; східну – за Доном і Волгою – з російським населенням [11, 33]. На цих планах вони не зупинялися і пропонували ліквідувати російський тиск на Захід і Південь шляхом відторгнення від Росії Фінляндії з передачею фінських земель Швеції; передачі Бессарабії Румунії, а на прибалтійських територіях створити незалежне Балтійське королівство.

На думку Е. Гартмана, з південних регіонів можна утворити незалежне Київське королівство в межах кордонів по лінії Вітебськ–Дніпро–Курськ–Саратов–Волга–Астрахань. Таку територію держави він пояснив географічними, етнографічними та історичними критеріями [11, 33]. Про залежність Київського королівства від Німеччини свідчать подальші аргументи Е. Гартмана, що випливають з його міркування про можливість німецько-російської війни. Якщо німецькі війська прийдуть на територію України як визволителі, то місцеве населення буде радісно зустрічати їх, підтримуючи Німеччину [8, 4–5]. Політика «натиску на Схід» в роки правління канцлера О. Бісмарка характеризувалася поширенням серед громадськості думки про створення незалежної України під німецьким заступництвом. Наявність таких проєктів показувала політикам форми вирішення «українського питання»,

яке спрямовувалось на залякування російського уряду складними проблемами, що об'єктивно існували в країні.

Теоретичні постулати расово-націоналістичної орієнтації в Німеччині значно посилили свої позиції у зв'язку із зростанням політичного, економічного і військового потенціалу країни, прагненням її керівництва до захоплення колоній, провідної ролі в Європі та світі. Ці вкрай реакційні націоналістичні положення стали своєрідною програмою діяльності правлячих кіл Німеччини, яку пропагував Пангерманський союз, одними з ініціаторів та організаторів якого стали К. Петерс – імперський комісар у Східній Африці – і майбутній міністр першого гітлерівського уряду 1933 р. Гутенберг. Керівні посади в союзі займали відомі політичні діячі, колишні військові, вчені, юристи, літератори, підприємці та поміщики, дрібні чиновники. У 1907 р. він об'єднував близько 140 тис. осіб [6, 24–26].

Будучи начебто самостійною позапартійною організацією, союз проводив майже однакові з партіями акції, кампанії, підтримував тісні ідейно-політичні зв'язки з такими націоналістичними формуваннями, як Німецьке колоніальне товариство, Центральний союз комерційної географії та захоплення німецьких інтересів за кордоном, Німецький союз для будівництва флоту, Імперський союз для боротьби проти соціал-демократів, Німецький католицький союз святого Рафаїла, Німецький союз на східних околицях, різними евангелістськими спілками німецьких емігрантів.

Як націоналістичне, расистське та шовіністичне об'єднання німецької буржуазії і юнкерства Пангерманський

союз вважав своїми основними цілями підняття національної самосвідомості та всесвітньої боротьби з ворогами нації, виховання людини, мислячої геополітичними категоріями і прагнучої досягти висот розвитку людського духу, суспільства і держави. Істотну характеристику діяльності спілки дають такі його наступні цілі, як встановлення світового панування Німеччини, створення колоніальної імперії в Африці та Латинській Америці, розробка планів боротьби проти Великобританії, підпорядкування слов'янських народів, обґрунтування шовіністичних і расистських теорій про неповноцінність слов'ян та інших націй, про нібито культурну перевагу німців. Інші важливі цілі союзу передбачали заперечення міжнародного права і зведення в культ «політики сили», втручання у внутрішні справи інших країн, пропаганду філософії Ф. Ніцше, зокрема культу «надлюдини», якій нібито дозволено все – насильство, війни як засіб очищення культури.

Ідеї пангерманістів імпонували правлячим колам Німеччини, її прагненню витіснити Англію з Близького і Середнього Сходу, Африки шляхом встановлення панування на морях і будівництва великого торгового і військово-морського флоту, гонки озброєнь. Поеднання цих та інших факторів сприяло тому, що наприкінці XIX – на початку XX ст. загострилися не тільки німецько-англійські суперечності, але й німецько-французькі, німецько-російські, російсько-австрійські. За таких умов у міністерстві закордонних справ Німеччини (1897 р.) був створений спеціальний відділ з українських справ. Його співробітники, пангерманісти, керуючись пангерманським положенням про необхідність

розчленування Росії, ретельно стежили за розвитком українського національно-демократичного руху в Галичині. Послані ними люди вивчали в Росії характер міжнародних відносин, підкреслюючи протиріччя між росіянами і українцями. Зокрема, колишній прусський офіцер Г. Клайнов, що спеціалізувався на вивченні історії та економіки слов'ян, здійснив на початку XX ст. подорож по Росії, пропагував положення А. Гакстгаузена про розчленування Росії на три частини – Великоросію, Україну і північно-західну територію. Пангерманський журналіст П. Рорбах, що подорожував по Україні в 1897 р., популяризував ідею відторгнення України від Росії і перетворення її в німецьку колонію, зазначаючи про наявність на українських землях величезних запасів вугілля, залізної руди та хліба [11, 49–50].

Німецькі вчені посилено вивчали історію, географію, релігію, економіку, право Росії та України, вважаючи, що можлива війна відбуватиметься на російських, польських і українських територіях. Тези про приєднання України до Німеччини у вигляді колонії поширювалися і в роки Першої світової війни. Німецький проект вирішення «українського питання» передбачав:

– розгром Росії та Франції і підпорядкування всієї континентальної Європи з наступним затвердженням меж Європи як кордонів Німеччини. Говорилося про виселення всіх слов'ян за Урал, а французів – за Vogези і Сомму;

– встановлення німецького протекторату над усією Передньою Азією, Південним Китаєм, Індокитаєм та Сіамом;

– створення німецької африканської імперії у складі німецьких, французьких, португальських і бельгійських колоній;

– утворення німецької тихоокеанської острівної імперії з центром у голландській Індії;

– створення німецького протекторату в Південній Африці з територій, на яких існувала німецька культура [11, 54].

Пропагувалося положення про те, що якщо німецьким планам заважатимуть США й Англія, то останні можуть позбутися своїх колоніальних володінь.

Оскільки пангерманісти, правлячі кола Німеччини називали Україну економічним серцем Російської імперії, їх підтримувала угорська та австрійська буржуазія, що теж вбачала можливість німецького панування на Чорному морі через Босфор і Дарданелли з виходом на українські землі, приєднанням Бессарабії, Криму та Кавказу. Німеччина надавала великого значення Україні, відзначала її економічний потенціал і стратегічний плацдарм для наступу на Схід і підпорядкування Кавказу, Туреччини, Персії, Афганістану та Індії. Ці погляди відкрито виклав у своїй доповіді «Україна – міст у східні країни» активний пангерманіст Ф. Шупп в Лейпцигу (1916 р.). У присутності найбільших підприємців країни він підкреслив, що шлях через Україну найкоротший для наступу на Схід [18, 48].

Підтримку своїх загарбницьких планів в Україні Німеччина вбачала в діяльності деяких представників українського національно-визвольного руху, що керувався ідеологією українського націоналізму з його світоглядною теорією, цінностями і символами, включеними в програмні документи різних політичних утворень. Ці ідеали вони розвивали в XIX і XX ст., підтримуючи зв'язки з німецькими політиками, вченими, промисловцями. Про духовні, матеріальні і

фінансові зв'язки західноукраїнської буржуазії з німецьким посольством у Відні писала в 1912 р. варшавська газета «Слово». А німецьке консульство у Львові займалося переважно українськими проблемами в Росії. Секретар німецького консульства Фаутертаємно систематично інформував Берлін про діяльність русофілів у Галичині, буржуазних формувань в Україні, що входила до складу Російської імперії [11, 66].

У роки Першої світової війни Союз визволення України фінансувався німецькими та австрійськими грошима, – свідчив один із його керівників Скоропис-Полтуховський. Галицький депутат австрійського парламенту Е. Левицький, поширюючи пангерманські ідеали, говорив, що інтереси України і центральних держав збігаються, а Україну необхідно включити до складу Німеччини, витіснивши Росію за Урал. Частина української буржуазії орієнтувалася на Росію, інша – на Німеччину і Австро-Угорщину [12, 296–311]. Німеччина для досягнення власних інтересів в Україні та Росії активно використовувала свій промисловий потенціал, обігнавши в кінці XIX ст. Англію. За рівнем промислового розвитку вона зайняла перше місце в Європі, а напередодні Першої світової війни німецький експорт машин, електротехнічних виробів, заліза і фарб вийшов на перше місце у світі [17, 5]. Розширювався експорт німецького капіталу за кордон, де значну роль відіграли великі німецькі банки – Німецький банк, Дрезденський банк та ін. Ці капітали, як і фінансові кошти інших країн, вкладалися в економічний розвиток Росії і України.

У найважливіших галузях економіки України сильні позиції займали

німецькі монополії. Це стосується видобутку кам'яного вугілля, залізної і марганцевої руд, машинобудування, металургії, металообробки, торгівлі та транспорту, електричної, хімічної і газової промисловості. Проникали німецькі капітали і в харчову промисловість, зокрема в цукрову. Україна перед Першою світовою війною посідала друге місце в світі з виробництва цукру, а в 1913 р. на її підприємствах випускали 81,5 % загальноросійського цукру [9, 30]. Іноземний капітал панував у нафтовій і лісопереробній промисловості Західної України, де вели непримиренну боротьбу німецькі, англійські, американські та французькі монополії. Характерною рисою інших галузей західноукраїнської економіки було засилля німецького та австро-угорського капіталу.

Німецькі землевласники в Україні, отримуючи фінансову допомогу з Німеччини, купували багато нових земель, збільшували свої маєтки. З 2070000 німців, що населяли Росію в 1908 р., понад 800 тис. припадало на Україну. Німців налічувалося 5–6 % від загальної чисельності населення південних районів України. Вони зосереджували у своїх руках більше однієї третини всього земельного фонду. Німецькі колоністи в Україні прагнули купити землі і оселитися поблизу великих міст, фортець, залізничних вузлів, які мали важливе стратегічне значення. Так виникали великі німецькі поселення біля Одеси, Очакова, Житомира, Новоград-Волинського. Велика кількість німецьких колоній з'явилась уздовж шосейної магістралі Київ–Брест і біля найважливіших залізничних станцій у містах Ковель, Луцьк, Дубно, Рівне. Колонізаційний німецький потік спрямувався на

українське узбережжя Чорного моря. В Одесі був створений центр колонізації – Союз німецьких колоністів на чолі з центральним комітетом і ряд політичних організацій [19].

Фактично діючи в Україні підлеглі закордонним господарям підприємства та організації, керовані іноземцями, зосереджували величезні кошти і в роки Першої світової війни, переправляли їх до Німеччини. Активно протидіяти таким процесам російський уряд не міг, послаючись на те, що різні заборони порушували громадянські права зарубіжних інвесторів і призвели б до масового невдоволення. Таку ситуацію використовували правлячі кола Німеччини, розраховуючи на можливу допомогу з боку німецьких прихильників у російському тилу, особливо в період підготовки війни з Росією. Службовці німецьких організацій вивчали обстановку в країні, шпигували на користь німецького генштабу. Ряд таких фірм та торгових підприємств були викриті російською контррозвідкою під час Першої світової війни. Серед них виявилися Петроградська контора англо-російського товариства з установки домашніх телефонів, фірма «Реббетте і Гізене» та ін. [11, 205]. Об'єднаний німецький промисловий, торговельний і банківський капітал направлявся на економічне закабалення України, підпорядкування її німецьким геополітичним інтересам.

Реалізація цих інтересів Німеччини, прагнення її правлячих кіл щодо територіальних претензій до Росії посилилися після Лютневої революції 1917 р. і чітко проявилися у вимогах кайзера Вільгельма II. Вони зводилися до розчленування Росії, анексії Польщі, Курляндії та Литви, надання автономії Україні й

Естляндії. Хоча німці і програвали війну, їхнє керівництво, не сприймаючи ідеали соціалістичної революції, що розгорнулася в Росії, прагнуло змінити свою зовнішню політику, надати їй контрреволюційного характеру і ліквідувати нову владу, використовуючи для цього окупацію України і спекулятивні заяви про підтримку української незалежності, проголошеної Центральною Радою. За умовами підписаного в лютому 1918 р. Брест-Литовського миру між Центральною Радою та представниками Четвертого союзу Україна отримувала військову допомогу для боротьби з більшовиками і мала постачати до 31 липня 1918 р. Німеччині та Австро-Угорщині 1 млн. т хліба, 400 млн. штук яєць, до 50 тис. т живої ваги рогатої худоби, сало, цукор, льон, прядиво та багато іншого [10, 87–88]. Німецькі та австро-угорські війська, що окупували українські землі, грабували промисловість і сільське господарство, знищували мирне населення, створювали нестерпні правові та матеріальні умови життєдіяльності людей. Підтримували окупанти і уряд гетьмана П. Скоропадського. Однак незабаром повсталі народні маси, частини Червоної армії вигнали окупантів з українських земель, що означало провал німецької політики колонізації України.

З перемогою соціалістичної революції в Росії, утворенням СРСР Німеччина, програвши війну, міняла акценти у своїй «східній політиці», передбачаючи поліпшення радянсько-німецьких відносин, розвиток торгівлі та науково-технічних зв'язків, що в підсумку сприяло зміцненню міжнародних позицій і ліквідації Версальського мирного договору. Крайні праві сили, незадоволені поразкою своєї країни у світовій війні, пропагували ідеї

реваншизму, агресії, антирадянщини, «мирного проникнення», зокрема в економіку і культуру Української РСР. Ці положення розвивала Націонал-соціалістична робоча партія Німеччини на чолі з А. Гітлером, яку підтримували фінансово-промислові монополії, мілітаристські формування – Об'єднані вітчизняні союзи, Сталевий шолом, Младонімецький орден та ін. Витоки їхніх людиноненавистницьких концепцій мали спільні корені з антикомунізмом, расизмом та положенням «життєвого простору».

Ці компоненти, будучи сукупністю філософських, соціологічних, юридичних, моральних та інших поглядів і теорій, формували фашистську ідеологію, що виражала інтереси реакційних, агресивних сил монополістичної буржуазії, яка боролася за масову соціальну базу. Ідеології нацизму властива така особливість, як обов'язковість цієї системи поглядів для всіх громадян країни, а ігнорування або ж відступ від цих положень вважалися злочином. Нацистські лідери посилено експлуатували найважливіші елементи ідеології – консерватизм, націоналізм, радикалізм, расову перевагу арійців. Представляючи націоналізм консервативного спрямування, пропагуючи примат національного над класовим у політиці, вороже ставлення до марксизму, прихильність до авторитарних цінностей (воля, дисципліна, порядок та ін.), А. Гітлер отримав величезну підтримку на виборах у Німеччині.

Нацистська партія хоча і керувалася реакційними принципами в політиці і культурі, виступала за технічний прогрес, що розглядався у фашистській ідеології як романтизовані ірраціональні цінності, які виражали «арійську волю». Порівняно з іншими правими

організаціями особливістю нацизму, нацистської партії була незвичайність політичного стилю роботи націонал-соціалістів. Вони відкидали снобізм і пишність, використовували відкритість у спілкуванні з людьми для довіри до них і отримання максимальної підтримки з боку трудящих, а це наближало реалізацію гітлерівської «національної» програми. В ідеології німецького фашизму (нацизму) расизм не превалював над націоналізмом, хоча цей зловісний симбіоз поступово посилював вплив на німецьку східну політику. Вермахт, окупувавши великі території, не афішував расистських теорій А. Гітлера в практичній діяльності. Керівництво рейху, дотримуючись однакових з фюрером поглядів щодо ідеї «життєвого простору» у вигляді німецької імперії на Сході, говорило про необхідність знищення місцевого населення і заселення цих земель німцями [15, 405–424].

Саме в «політиці східного простору» потужна Німецька імперія, вважали нацисти, вирішить усі соціальні проблеми, перетворить німців у расу панів, принесе їм моральні та матеріальні блага. Створення імперії як кінцевої мети нацистської революції передбачало й інструмент реалізації расистських ідеалів – формування СС. Расистська теорія А. Гітлера – крайнє вираження політики німецького націоналізму – сприймалася частиною військових і цивільного населення як нормальне явище, що служило звеличенню «тисячолітньої імперії», а введення расизму в закон виправдовувало масове знищення людей. Порівняно з іншими вченими і політиками, що пропагували расизм, А. Гітлер пішов значно далі і прагнув впровадити свої теоретичні установки в практику.

Випинаючи націоналістичну спрямованість нацизму, він не відмовлявся від расистських поглядів і їх сутності – поневолення і знищення інших націй і народностей. Це само по собі стало уособленням великого зла нацизму, а також нацистської партії, члени якої втілювали його в життя. Легкі перемоги 1930-х років започаткували «період національного підйому і тріумфу, історія країни такого не знала. Збулася мрія націоналістів про Велику Німеччину: Європа була у владі рейху, Франція капітулювала, Британія зломлена і ізольована, Росія нейтралізована» [1, 587].

Викладаючи істотні положення фашизму, А. Гітлер у своїй програмній книзі «Моя боротьба» зазначав, що Німеччина на шляху до світового панування повинна завоювати Європу, збільшити свою територію за рахунок Радянського Союзу, в тому числі й України. Характеризуючи континентальні та глобальні плани своєї країни, 11 серпня 1939 р. він заявив: «Все, що задумую, спрямоване проти Росії... Мені потрібна Україна, щоб ми не голодували, як під час останньої війни» [20, 38]. Для реалізації таких авантюристських планів Німеччина створила потужний військово-промисловий комплекс [14, 57–89], масову армію, організувала виховання народу в дусі мілітаризму й агресії, пристосувала до своїх цілей дипломатію (договори, пакти, переговори). Не маючи ніяких принципів, крім одного, А. Гітлер систематично користувався ним: мета завжди виправдовує засоби. Його безпринципність не раз увергала західний світ в шоківий стан [2, 90–92]. Зовнішньополітичні концепції німецького фашизму пропагував А. Розенберг у своїй роботі «Майбутній шлях

німецької зовнішньої політики», виступаючи за розчленування СРСР і перетворення «багатого українського півдня» на сировинний придаток Німеччини, який постачав би їй хліб і служив ринком збуту німецьких товарів [7, 215–216]. Він же пропонував створити буферну українську державу й укласти з нею союз, використовуючи для боротьби з радянською владою формування українських політичних емігрантів, зокрема гетьманців, членів Української військової організації (УВО). Остання співпрацювала з німецькою військовою розвідкою [20, 44].

Створена в 1929 р. Організація українських націоналістів (далі – ОУН) активізувала свою діяльність серед українських емігрантів у багатьох країнах світу на основі антикомунізму і створення незалежної України. Керівництво ОУН призначило Р. Ярого своїм офіційним представником при штаб-квартирі нацистської партії [20, 45]. Нова воєнно-політична обстановка в Німеччині, найважливіші програмні цілі ОУН характеризували діяльність емігрантських формувань українців, їхні прагнення підвищити роль церков у національно-визвольному русі, пошук взаємодії політичних і релігійних утворень. До подальшого зближення цих організацій вели спільність соціальних інтересів їхнього керівництва, спорідненість ідеологічних основ, переплетення організаційних структур церкви і політичних формувань, загальна політична мета щодо створення самостійної України.

Політичні організації знайшли в греко-католицькому і православному духовенстві свого ідейно-політичного союзника, відводячи йому найважливішу роль у пропаганді української

національної ідеї, посилення впливу на спосіб життя трудящих, ролі церкви у політичній, суспільній, духовній та культурній діяльності української діаспори. Для цього вони використовували церковний апарат, засоби масової інформації, систему освіти, політичні партії, що співробітничали з ними. Під сильним впливом церкви знаходилися жіночі, молодіжні, культурні та інші товариства. Ці та інші об'єднання, будучи своєрідними «бастіонами національної самосвідомості», виховували своїх членів у дусі відданості ідеям соборності, незалежності України, християнства та українського патріотизму. Керівництво політичних, суспільно-політичних формувань, тісно пов'язуючи здійснення своїх цілей з діяльністю молодіжних товариств, заявляло, що тільки в цих виховних позапартійних організаціях захищаються інтереси підростаючого покоління, сім'ї та нації. Тому багато об'єднань хоча і були створені як громадські, сильно політизовані, діяли не як організації молоді, а як «організації для молоді», керівниками та вихователями яких працювали колишні військовики періоду Української народної республіки, греко-католицьке і православне духовенство.

Суспільні утворення українського зарубіжжя, які формувалися добровільно на основі самоврядування і самодіяльності громадян, власного статуту і членства, співпрацювали з політичними об'єднаннями та церквами, а ставлення до держави характеризувало політичну роль їх діяльності та обсяг політичного аспекту в діях таких формувань. Пропагандистські акції та кампанії громадських організацій і церков демонстрували непримиренність до соціалізму під прапором захисту релігії, боротьби за

права віруючих і церкви в СРСР, обґрунтовували лояльне ставлення ієрархів православ'я і уніатства до націоналізму і фашизму. ОУН, яка виступала за «тісну співпрацю між українськими церквами та визвольним національним рухом, зміцнення всенародної соборної єдності у Христі» [22], у своїх післявоєнних виданнях відзначала, що спільні дії українських зарубіжних політичних формувань та українських церков почалися ще в 1940-х роках з метою створення незалежної держави Україна.

Вивчення України та інших країн Східної Європи, збір та аналіз різної інформації про європейські держави, які узагальнювались в Інституті Східної Європи (Бреслау), Економічному інституті Росії і східних країн, Інституті східноєвропейської політики (Кенігсберг), Берлінському університеті, спрямовувались нацистами на обґрунтування експансії і агресії, антикомунізму, расизму і шовінізму, особливої ненависті до євреїв, слов'ян та інших нібито «неповноцінних народів». Співпраця німецьких наукових центрів з українськими емігрантськими організаціями розглядалася як турбота про культуру та духовне зростання українців і німців, виховання та освіти студентів в умовах особливих німецько-українських інтересів [20, 66]. Сутність цих загарбницьких інтересів розкривали нацистські політики і «вчені», зокрема, Г. Кох в лекції характеризував українські землі як природне і політичне доповнення Німеччини [20, 73]. Подібні погляди розвивали багато «наукових» центрів, пропагандистські утворення, що підтримували фашистську ідеологію й практику і формували перекручене уявлення німців про Україну та її історію.

Німецьке вирішення «українського питання», будучи засобом і методом нацистської політики, сприяло зближенню позицій Німеччини, Італії та Японії. У цьому проекті німецьке керівництво не вважало українські об'єднання рівноправним партнером і не передбачало можливості відродження національної буржуазії, її участі у вищих ешелонах управління окупованої України [18, 147–148]. За умов відсутності системи колективної безпеки в Європі, потурання країн Заходу агресивним планам Антиконтинентального пакту, захоплення Чехословаччини і анексії Австрії обговорення «українського питання» в німецьких засобах масової інформації свідчило про марні надії українських емігрантських формувань на створення незалежної України.

Фашистська Німеччина, не відмовляючись від захоплення Західної України, спочатку надавала технічну та фінансову допомогу проголошеній Карпатській Україні, а передача Угорщині найважливіших економічних районів, що знаходилися на території Закарпаття, з містами Ужгород та Мукачево (населення 173 тис. чол.) робила Карпатську Україну нежиттєздатною державою і руйнувала плани українських закордонних політиків. «Українське питання» вирішувалося в душі загарбницької політики фашизму, зміцнення його позицій у Центральній і Південно-Східній Європі в ході Віденського арбітражу міністром закордонних справ Німеччини І. Ріббентропом та міністром закордонних справ Італії Г. Чіано у присутності делегації Угорщини та Чехословаччини. Підтримана керівництвом Німеччини та Італії Угорщина окупувала Закарпаття та ліквідувала Чехословацьку державу.

Знищення Польщі в результаті німецької агресії 1939 р. і возз'єднання Західної України з Радянською Україною, встановлення нового радянського кордону по «лінії Керзона», визнаної А. Гітлером, сприяло заявам МЗС Німеччини про припинення пропаганди німецьких варіантів вирішення «українського питання». Возз'єднання українських земель виражало волю західних українців до єдності нації, перекреслювало плани гітлерівців щодо створення на території Західної України нового плацдарму агресії на Схід, просувало в західному напрямку радянські оборонні позиції і створювало не вигідні стратегічні рубежі для можливого наступу противника. Возз'єднання західноукраїнських земель з Українською РСР свідчило про нереальність планів українських буржуазних формувань створити в тих умовах свою незалежну державу. На територіях, що увійшли до складу України, люди отримали нові можливості політичного, соціального, економічного і культурного розвитку.

Таким чином, ідея захоплення слов'янських земель, властива німецьким рицарям XII ст., зусиллями військових, політиків, деяких учених, що доповнювали її новими положеннями націоналізму, расизму, «життєвого простору на Сході», пройшла тривалий шлях розвитку. Свого апогею вона досягла в період фашистської диктатури в Німеччині. Зростаючий у країні нацистський рух, його ідейно-політичні концепції представлялися в містико-героїчному і мілітаристському світлі і, незалежно від превалювання в ньому містичного осяння чи соціально-економічних положень, передбачали досягнення значних цілей. Нацисти зуміли

завоювати серця багатьох німців, які переживали депресію від поразки у війні, принизливі умови Версальського договору, розчарування в революції, ненависть до винуватців усіх цих негараздів. Народні маси мріяли про краще життя, появу своєрідного рятівника нації.

А. Гітлер, керуючись «принципом фюрера», своїми харизматичними якостями, не визнаючи ні ієрархічно-бюрократичної, ні демократичної концепції влади, відчуваючи бажання багатьох людей, спрямував їх у потрібне йому русло, добре знаючи, що треба обіцяти. Націоналістам він обіцяв повернути німецьку велич. Соціалістам – скасування влади фінансового капіталізму. Колишнім солдатам – повернення до духу окопного товариства і нового бою з ворогами вітчизни. Робітникам – стійкість заробітків і захист від махінацій роботодавців. Окультистам – надію на те, що їхні плани з перебудови світу в езотеричному дусі будуть реалізовані [13, 299]. Однак втілення в життя всіляких програм націонал-соціалістів, часто створених при ігноруванні наукових поглядів на природу і суспільство, що керувалися окультистськими теоріями розташування зірок на небі, зіткнулися з непереможними гуманістичними цивілізаціями, які боролися за торжество людського розуму і його ідеалів, соціальний прогрес, мир, справедливість, рівність і наукове пізнання дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буллок А. Гитлер и Сталин: жизнь великих диктаторов: в 2 т. / А. Буллок. – Смоленск: Русич, 2000. – Т. 1. – 656 с.
2. Выдающиеся политики. XX век / Автор-составитель И. С. Филинкова. – Минск: Современный литератор, 1999. – 496 с.

3. Военная история России / В. А. Золотарев, О. В. Саксонов, С. А. Тюшкевич. – М.: Кучково Поле, 2001. – 736 с.
4. *Гареев М. А.* Сражения на военно-историческом фронте / М. А. Гареев. – М.: Инсан, 2008. – 896 с.
5. *Грушевський М. С.* Ілюстрована історія України / М. С. Грушевський. – Київ – Львів, 1913. – 524 с.
6. *Гуральский А.* Из истории пангерманизма / А. Гуральский // Исторический журнал. – 1945. – № 5. – С. 22–33.
7. *Дашичев В. И.* Европа в захватнических планах германского фашизма / В. И. Дашичев // Ежегодник германской истории. – 1970. – М.: Наука, 1971. – С. 215–233.
8. *Заставенко Г.* Крах німецької інтервенції на Україні в 1918 р. / Г. Заставенко. – К.: Держполітвидав, 1959. – 155 с.
9. *Жилкин С.* Украина в цифрах 1913–1920 гг. / С. Жилкин. – Харьков: Редакционно-издательский отдел Харьковского Губсоюза, 1922. – 43 с.
10. История дипломатии: в 5 т. / Под редакцией А. А. Громыко, И. М. Земского, В. А. Зорина. – М.: Госполитиздат, 1959. – Т. 4. – 752 с.
11. *Кулініч І. М.* Україна в загарбницьких планах німецького імперіалізму (1900–1914 рр.) / І. М. Кулініч. – К.: Вид. Акад. наук УРСР, 1963. – 216 с.
12. Очерки истории Украины / Под редакцией П. П. Толочко. – К.: Киевская Русь, 2010. – 375 с.
13. *Первушин А.* Окультные тайны НКВД и СС / А. Первушин. – Санкт-Петербург, Москва: Нева, Олма-Пресс, 2000. – 416 с.
14. Покушение на Великую Победу / Ответственный редактор Л. Елисева. – М.: Алгоритм, Эксмо, 2005. – 384 с.
15. *Пыхалов И., Дюков А.* Великая обогнанная война – 2. Нам не за что каяться! / И. Пыхалов, А. Дюков. – М.: Яуза, Эксмо, 2008. – 432 с.
16. *Сидорина Т. Ю., Полянников Т. Л.* Национализм. Теории и политическая история. – М.: РУ ВШЭ, 2006. – 356 с.
17. *Файнгар И. М.* Очерк развития германского монополистического капитала / И. М. Файнгар. – М.: Соцэкгиз, 1958. – 436 с.
18. *Хвостов В. М.* Германская экспансия на Востоке, её история и идеологические корни / В. М. Хвостов // Новая и новейшая история. – 1961. – № 3. – С. 46–57.
19. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 4620, оп. 3, спр. 247, арк. 152–153.
20. *Швагуляк М. Н.* Украина в экспансионистских планах германского фашизма (1933–1939) / М. Н. Швагуляк. – К.: Наук. думка, 1983. – 246 с.
21. *Шишов А. В.* Твердыни России: от Новгорода до Порт-Артура / А. В. Шишов. – М.: Вече, 2005. – 416 с.
22. Газета «Шлях перемоги». – Мюнхен. – 1988. – 17 січня.

REFERENCES

1. *Bullok A.* Gitler i Stalin: zhizn velikikh diktatorov: v 2 t. / A. Bullok. – Smolensk: Rusich, 2000. – Т. 1. – 656 s.
2. *Vydayushchiesya politiki. XX vek / Avtor-sostavitel I. S. Filinkova.* – Minsk: Sovremennyy literator, 1999. – 496 s.
3. *Voennaya istoriya Rossii / V. A. Zolotarev, O. V. Saksonov, S. A. Tyushkevich.* – M.: Kuchkovo Pole, 2001. – 736 s.
4. *Gareev M. A.* Srazheniya na voenno-istoricheskom fronte / M. A. Gareev. – M.: Insan, 2008. – 896 s.
5. *Hrushevskiy M. S.* Iliustrovana istoriia Ukrainy / M. S. Hrushevskiy. – Kyiv – Lviv, 1913. – 524 s.
6. *Guralskiy A.* Iz istorii pangermanizma / A. Guralskiy // Istoricheskiy zhurnal. – 1945. – № 5. – С. 22–33.
7. *Dashichev V. I.* Evropa v zakhvatnicheskikh planakh germanskogo fashizma / V. I. Dashichev // Ezhegodnik germanskoy istorii. – 1970. – М.: Nauka, 1971. – С. 215–233.
8. *Zastavenko H.* Krakh nimetskoj interventsii na Ukraini v 1918 r. / H. Zastavenko. – К.: Derpolitvydav, 1959. – 155 s.
9. *Zhilkin S.* Ukraina v tsifrah 1913–1920 gg. / S. Zhilkin. – Kharkov: Redaktsionno-

- izdatelskiy otdel Khar'kovskogo Gubsoyuza, 1922. – 43 s.
10. Istoriya diplomatii: v 5 t. / Pod redaktsiyei A. A. Gromyko, I. M. Zemskogo, V. A. Zorina. – M.: Gospolitizdat, 1959. – T. 4. – 752 s.
11. Kulinich I. M. Ukraina v zaharbnyskykh planakh nimetskoho imperializmu (1900–1914 rr.) / I. M. Kulinich. – K.: Vyd. Akad. nauk URSR, 1963. – 216 s.
12. Ocherki istorii Ukrainy / Pod redaktsiyei P. P. Tolochko. – K.: Kievskaya Rus, 2010. – 375 s.
13. Pervushin A. Okkultnye tayny NKVD i SS / A. Pervushin. – Sankt-Peterburg, Moskva: Neva, Olma-Press, 2000. – 416 s.
14. Pokushenie na Velikuyu Pobedu / Otvetsvennyy redaktor L. Eliseeva. – M.: Algoritm, Eksmo, 2005. – 384 s.
15. Pykhalov I., Dyukov A. Velikaya obolgannaya voyna – 2. Nam ne za chto kayatsya! / I. Pykhalov, A. Dyukov. – M.: Yauza, Eksmo, 2008. – 432 s.
16. Sidorina T. Yu., Polyannikov T. L. Natsionalizm. Teorii i politicheskaya istoriya. – M.: RU VShE, 2006. – 356 s.
17. Fayngar I. M. Ocherk razvitiya germanskogo monopolisticheskogo kapitala / I. M. Fayngar. – M.: Sotsekgiz, 1958. – 436 s.
18. Khvostov V. M. Germanskaya ekspansiya na Vostoke, ee istoriya i ideologicheskie korni / V. M. Khvostov // Novaya i noveyshaya istoriya. – 1961. – № 3. – S. 46–57.
19. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy.
20. Shvagulyak M. N. Ukraina v ekspansionistskikh planakh germanskogo fashizma (1933–1939) / M. N. Shvagulyak. – K.: Nauk. dumka, 1983. – 246 s.
21. Shishov A. V. Tverdnyi Rossii: ot Novgoroda do Port-Artura / A. V. Shishov. – M.: Veche, 2005. – 416 s.
22. Hazeta «Shliakh peremohy». – Miunkhen. – 1988. – 17 sichnia.

O. Utkin

Ukraine in Expansionistic Plans of Fascist Germany: Sources, Transformation, Essence

Abstract

Eastern Slavs lived on the territories of modern Ukraine, Byelorussia, some parts of Russia at the end of the XII – first half of the XIII centuries. They countered attacks of Red Cross knights which aimed to conquer those lands and to implement their laws, language, culture and Catholicism. After the defeat the knights of Order of the Brothers of the Sword, Teutonic Order, and later Livonian Order have not rejected from conquering of eastern lands. Oleksandr Nevskyi and other princes opposed eastern policy of German and Swedish conquerors to idea of union of Rus lands and termination of internal war of princes.

Strengthening of Prussia in XVIII – XIX centuries provided appearance of new theories of substantiation of dream of transformation of Prussia into the world state with the annexing of the Balkans, Asia Minor, some regions of the Black Sea, Ukraine and Caucasus. Propaganda of those statements took considerable place in formation of public opinion and policy towards Ukraine. Spirit of nationalism, racism and antihumanism became more popular and necessity of division of Russia into separate parts and creation of independent Ukraine under the aegis of Germany has appeared. Pan-German union and other nationalistic organizations of the period of World War I propagated idea of annexing of Ukraine as colony to Germany and great economic potential and strategic importance of Ukraine for attack on the East. German monopolies took strong positions in the most important industries of Ukraine; they transferred their earnings to Germany. With establishing Nazi regime their plans towards Ukraine haven't been changed. But in the struggle against the Soviet government their secret services worked together with Organization of Ukrainian Nationalists. Aggressive plans of A. Hitler proved irreality of dreams of the Ukrainian foreign organizations to create their own independent state in those conditions.